Janez KAVČIČ

Lado Božič kot domoznanec in publicist

»Novemu listu, ki naj bo dokaz naše vsestranske prizadevnosti in našega skupnega dela, želim srečno pot v vsako našo družino!«
Lado Božič, Idrijski razgledi 1956, št. 1

V polstoletni zgodovini Idrijskih razgledov je skozi prvi dve desetletji vidno vlogo odigral zaslužni Idrijčan Lado Božič (1904–1976), ki se je na svoji življenjski poti uveljavljal kot družbeni, politični, društveni in kulturni delavec, kot navdušen planinec ter kot domoznanec in publicist. Leta 1956 je Božič zasedal mesto takratnega idrijskega župana (predsednik Občinskega ljudskega odbora Idrija) in v javnosti nastopal kot ugledna in vplivna politična osebnost, zato je lahko odločilno botroval pri rojstvu in prvih korakih Idrijskih razgledov. V svojem življenjepisu je leta 1974 o njih zapisal: »Bil sem njihov soustanovitelj in sem v prvih letih tudi veliko pisal vanje, nato pa nekaj let prekinil. Ko je Idrijske razglede prevzela nova, mlajša ekipa, sem se odzval njihovemu vabilu, naj sodelujem ... Za revijo – v uredništvu sem bil polnih devet let (do vključno prve številke leta 1965, op. pisca) – sem napisal (do 1976) okrog 40 daljših prispevkov z raznih področij. Tudi ta material bi dal primerno in lepo knjigo, če bi bil zbran.«

O Božičevem življenju in delu je bilo v bližnji preteklosti precej napisanega, zato na tem mestu že povedanega ne kaže ponavljati. V ponatisu Božičeve knjige Naš idrijski kot iz leta 1936 (FMR Media d.o.o., Idrija, 2004), posvečenem 100. obletnici avtorjevega rojstva, je priporočljivo prebrati zlasti njegovo obsežno avtobiografijo Moja življenjska pot 1904–1974. Gre za izčrpno in sočno pripoved – izpoved, ki prepleta osebno življenjsko zgodbo s prikazovanjem in komentiranjem vsakokratnih razmer in dogajanj v ožjem in širšem družbenem okolju. Ker je Božič domala vseskozi – od svojih dijaških let do smrti – veliko pisal in objavljal, se je v več kot petdesetih letih nabrala obilna in skorajda nepregledna množica gradiva, ki je v obliki memoarskih, zgodovinskih, etnoloških, gospodarskih, političnih, reportažnih, planinskih in drugih razprav in člankov raztresena po časopisih, revijah, knjižnih izdajah in drugih publikacijah. Del bogate pisne zapuščine je Božič k sreči pred smrtjo sam zbral in materiale oddal pristojni arhivski službi. Zgodovinski arhiv Ljubljana – Enota v Idriji (Fond Lado Božič, IDR 137) tako hrani kar 12 fasciklov tiskanega, rokopisnega in drugega dokumentarnega gradiva, ki bo v prihodnje olajšalo sestavljanje temeljite Božičeve bibliografije. Prvi osnutek take bibliografije naj bo tudi pričujoči zapis.

Lado Božič, rojen 27. junija 1904 v idrijski rudarski družini, je pisateljsko žilico nakazoval že v svojih osnovnošolskih spisih. Resneje je začel objavljati v dijaških letih, ko se je dejavno vključeval v razgibano društveno in kulturno življenje na

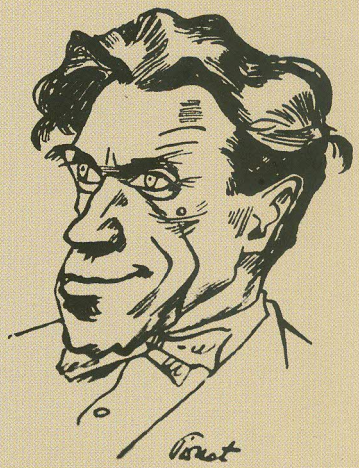

Nikolaj Pirnat: Lado Božič (karikatura) – fanatični oboževatelj Idrije. Časopis Istra, 1939, št. 50–52.

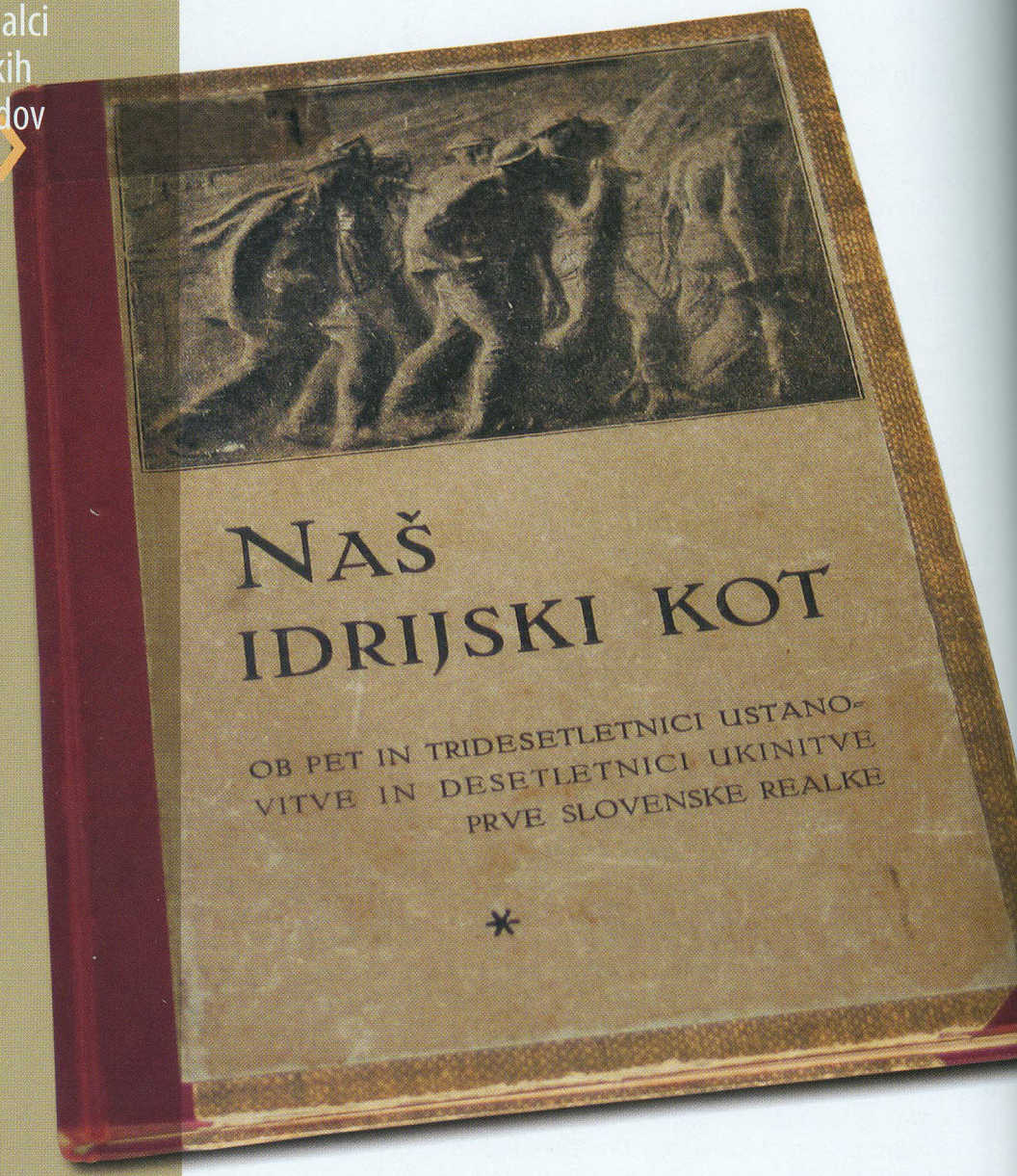
NAŠ
IDRIJSKI KOT
OB PET IN TRIDESETLETNICI USTANOVITVE IN DESETLETNICI UKINITVE PRVE SLOVENSKE REALKE
*

idrijski realki. Dopisoval je v realčna glasila, v obdobju 1921–1922 zlasti v Kranjski jeglič. Po realčni maturi (1922) je do prebega čez rapalsko mejo (1926) deloval v Idriji in okolici kot eden vodilnih organizatorjev narodnoobrambnega, prosvetnega, kulturnega in telesnovzgojnega dela, obenem pa se z novinarskimi prvenci že oglašal tudi v širši primorski prostor. Tako je v jeseni 1926 s člankom Poplave v Kanomeljski dolini v tržaški Edinosti poročal o katastrofalni povodnji, ki je tistega leta ob koncu septembra hudo razdejala idrijsko ozemlje.

V novembru 1926 se je Božič pred Italijani zatekel v Ljubljano, kjer si je potem do druge svetovne vojne (s krajšima epizodama v Celju in Krškem) služil kruh kot finančni uslužbenec. Ob redni zaposlitvi se je hitro in zavzeto vključil v delo primorskih emigrantskih združenj in v njih prevzemal vodstvene funkcije. Postal je glavni tajnik Organizacije jugoslovanskih emigrantov (ORJEM) v Ljubljani, nato soustanovitelj in predsednik Delavsko prosvetnega in podpornega društva Tabor, nazadnje pa še predsednik in tajnik Idrijskega krožka v Ljubljani. Na kongresu emigrantov v Slavonskem Brodu (1937) je predložil resolucijo o reševanju primorskega vprašanja v skladu z načelom o pravici naroda do samoodločbe. Programi emigrantskih društev so obsegali politično in propagandno dejavnost, reševanje socialne problematike, družabne in kulturne prireditve ter izobraževanje in publicistiko. Božič je pogosto pisal različne priložnostne tekste, sestavljal referate in govore ter večkrat pripravljal in izpeljal zahtevnejša daljša predavanja. Pri slednjih so mu misli vedno znova uhajale v domače kraje, zato je v javnosti najraje spregovoril o Idriji in Idrijčanih, med drugim tudi v rednih sporedih ljubljanskega in zagrebškega radia.

Vabljiv izziv in spodbudo za pisanje je Božiču v ljubljanskih emigrantskih letih ponudil zagrebški časopis Istra, ki je izhajal od leta 1929 sprva kot mesečnik, po letu 1932 pa kot tednik. Istra je bilo pomembno in dokaj razširjeno glasilo Zveze emigrantskih organizacij v Jugoslaviji, namenjeno predvsem vsem pribežnikom iz Julijske krajine in njihovim simpatizerjem. Božič je postal vnet in stalen sodelavec tega lista ter mu od 1934 do 1940 precej redno pošiljal domoznanske članke in razprave. V njih je najpogosteje obravnaval teme iz idrijske zgodovinske, kulturne, etnološke in socialne problematike, vključno z idrijskim okoliškim svetom in planinstvom. Najbolj temeljito je obdelal tematske sklope pod naslednjimi naslovi: To in ono iz stare Idrije, Socialne razmere idrijskih rudarjev, Idrijsko čipkarstvo, Pogreb, Pred koncertom Prelovčevih skladb (obisk pri pevovodji Ljubljanskega zvona g. D. Matulu), Jože Zazula, 70-letnik (jubilej idrijskega rojaka), Idrija – žarišče botanične vede, Planinstvo v idrijski kotlini (ob 35-letnici ustanovitve idrijske podružnice Slovenskega planinskega društva) in Idrija v slovenski literaturi. Po Božičevem pripovedovanju je bilo njegovo takrat-

no dopisovanje v Istro tako zagnano, da ga je urednik zaprosil tudi za sliko. Za to priložnost je Nikolaj Pirnat narisal karikaturo, ki je izšla v Istri št. 50-52 leta 1939; urednik jo je hudomušno poimenoval: Lado Božič (karikatura) – fanatični oboževatelj Idrije.

Prav uspešno sodelovanje z Istro je Božiča napeljalo na misel, da bi napisal drobno domoznansko knjigo o Idriji. Ker je že dotlej pogosto opisoval Idrijo in o njej večkrat predaval, mu je šlo pisanje kar dobro od rok. Nekatere svoje že obstoječe tekste je predelal in dopolnil, dodal nekaj novih poglavij in vsa besedila smiselno povezoval v zaokroženo, pregledno in prijetno berljivo knjižno celoto. Knjigi je dal naslov Naš idrijski kot ter jo posvetil 35. obletnici ustanovitve (1901) in 10. obletnici zaprtja (1926) idrijske realke. Delo, ki je v izvirniku obsegalo sto strani, je leta 1936 založilo in izdalo Delavsko prosvetno in podporno društvo Tabor v Ljubljani. Natisnjenih je bilo tisoč izvodov, čisti izkupiček od prodaje v znesku 1.600 takratnih jugoslovanskih dinarjev pa so namenili kritju socialnih programov društva.

V uvodu v Naš idrijski kot je Božič zapisal: »Knjiga naj bo skromno ogledalo življenja in dela našega mesta, naših očetov – rudarjev in naše dijaške mladine.« Štiri desetletja kasneje se je spominjal: »Knjigo sem pisal, kot sem vedel in znal, brez vsakih pretenzij, pač pa pod močnimi domoljubnimi čustvi. Tedaj je bil to smel poskus, pisati o naših krajih pod Italijo. Stvar je šla tudi skozi ostro cenzuro, kar lahko bralec opazi. Knjižice sem bil zelo vesel in nanjo več ali manj tudi ponosen. Pisanja o Idriji pa s tem ni bilo konec, saj se je nadaljevalo po drugi svetovni vojni in doseglo vrhunec v času mojega sedmega križa.«

Kljub avtorjevi samokritični skromnosti sta Naš idrijski kot leta 1936 dnevnika Slovenec in Jutro zelo pohvalno ocenila. Recenziji sta bili enotnega mnenja, da prinaša besedilo vrsto pomembnih podatkov iz starejše in mlajše idrijske zgodovine.

Naš idrijski kot sestavljajo po vrsti naslednji daljši in krajši vsebinski razdelki: Naš svet in ljudje, Zgodovina Idrije, Mesto in njega posebnosti, Jedro mesta, Tip stare rudarjeve hiše, Rudarjeva mladost, Življenje v rudniku, Rudarjeva družina, Rudarjeva ljubezen, Idrijska žena, Društveno življenje, Idrijska beseda, Navade in običaji, Iz domačih logov, Šolstvo, Ustanovitev prve slovenske realke, Ustanovna listina občinske nižje realke v Idriji, Realčno poslopje, Učiteljski zbor, Važnejši dogodki na realki, Kulturno gibanje idrijskega dijaštva v letih 1901–1926, Slovenska nižja tehnična šola in dijaški krožek v Vidmu ter Pomen obeh obletnic idrijske realke. Osrednjo mesto v knjigi zavzema obsežno in izčrpno poglavje o prvi slovenski realki v Idriji, kateri je bilo delo Naš idrijski kot v prvi vrsti namenjeno. Petnajst strani tehtnega besedila predstavlja prvi (!) sintetični pregled 25-letne realčne zgodovine (1901–1926), ki jo je Božič pozneje velikopotezno dopolnjeval s serijo prispevkov, objavljenih v Idrijskih razgledih od 1956 do 1975. Kljub pomanjkanju virov je pisec leta 1936 tekst o realki napisal pregledno in pro-

blemsko, z izostrenim občutkom za vzročno povezovanje dogajanj na zavodu in okrog njega. Besedilo je vsebinsko popestril z mnogimi zanimivimi epizodami in dogodki, predvsem pa ga je utemeljil s stoterimi stvarnimi podatki, številkami, letnicami in imeni. Na poglavje o realki je navezal kar 18 strani teksta pod naslovom Kulturno gibanje idrijskega dijaštva v letih 1901–1926. Besedilo je dolgo zato, ker zelo podrobno opisuje delovanje dijaških organizacij, ki jih je Božič poznal iz prve roke in pri nekaterih tudi neposredno sodeloval ali jih celo usmerjal.

Mimogrede velja dodati, da so prikupno podobo Božičevega knjižnega prvenca leta 1936 dopolnile še nekatere oblikovne in tekstovne sestavine. Pomenljiva uvodna pesem V Idriji, ki jo je napisal rudarski inženir in pesnik Matija Lipužič, odslikava tedanje moreče vzdušje, ki ga je v mestu ustvarjal stopnjevan raznorodovalni pritisk italijanskega fašizma. Božič je več poglavij popestril s starimi ali že napol pozabljenimi ljudskimi in idrijskimi pesmimi. V knjigo je umestil nekaj fotografskih posnetkov, s katerimi je razpolagal v Ljubljani, naslovnico in tri ilustracije (Rudarja, Kopač, Idrijska žena) pa je prispeval Nikolaj Pirnat.

Do svoje knjige, napisane v emigraciji, je Božič čez leta zavzemal povsem objektiven in kritičen odnos. V pismu uredniku Planinskega vestnika, Tinetu Orlu, je 8. aprila 1969 zapisal: »Znanec, predvojni novinar, po vojni pa direktor Uradnega lista, mi je predlagal, ko še ni vedel, da sodelujem v Planinskem vestniku, naj razširim in izpopolnim svojo knjižico Naš idrijski kot izpred triintridesetih let, na katero tudi sam nisem več mislil. Toda stare stvari je težko krpati, prav tako kakor popravljati staro bajto. Poleg tega pa je takratna knjigica izraz tedanjega Božiča in tedanjih razmer, italijanske in jugoslovanske cenzure. Prispevki v Planinskem vestniku pa povsem drugače prikazujejo in odpirajo naš idrijski svet.«

V skladu z nedvoumnim in načelnim Božičevim stališčem je bila tako leta 2004 knjiga Naš idrijski kot znova izdana v originalni obliki, seveda dopolnjena z že omenjeno avtobiografijo in s spremno študijo Janeza Kavčiča. Delo, ki je bilo po sedmih desetletjih že težko dostopno, predstavlja sedaj dobrodošlo osvežitev zgodovinskega spomina. Ponatis Božičeve knjige, ki zlasti mlajšim bralcem nudi nazoren vpogled v življenjski utrip nekdanjega rudarskega mesta, bo vedno predstavljal pomembno enoto na seznamu bibliografije o Idriji.

V Božičevem publicističnem delu je novo etapo določil čas druge svetovne vojne. Božič je doživel aretacijo, ljubljanske in tržaške zapore in nato internacijo v Citta di Sant'Angelo v Abrucih. V začetku leta 1944 se je uspel prebiti iz Italije v Trnovski gozd in do osvoboditve deloval v partizanskem 9. korpusu. Najbolj ga je pritegnilo in zaposlovalo kulturniško udejstvovanje v Kosovelovi brigadi. Urejal je brigadno glasilo Naprej v borbo in vanj tudi sam veliko pisal. Leta 1944 je objavil 14 reportaž v brošuri Kosovelovci. Prav tako je prispeval več reportaž v znano publikacijo Leto borb ob Soči (september 1943–1944), ki jo je izdal Propagandni odsek 9. korpusa, tiskala pa Tiskarna Slovenija na Vojskem. Vrsto člankov in reportaž je namenjal Partizanskemu dnevniku. V že omenjeni zapuščini

v arhivu v Idriji je ohranjenega precej Božičevega medvojnega pisnega gradiva, med drugim: 19. SNOB Srečka Kosovela (članek), Med intendanturo in kulturo (članek), Iz propagandistove beležke (o kulturnem delu v Kosovelovi brigadi, 27 strani tipkopisa), Kronika Kosovelove brigade (16 strani tipkopisa) in Partizanski dnevnik I, II, III (3 zvezki rokopisnega dnevnika, 1944–1945). Svoje spomine na doživetja med NOB je Božič rad opisoval tudi pozneje. Tako je denimo v Primorskih novicah (21. VII. 1954) priobčil zanimivo pričevanje Vrsniška planota 10. in 11. aprila 1944. Soustvarjal je tudi vsebino slavnostne številke Partizanskega dnevnika, ki je bila izdana ob velikem ljudskem zborovanju 5. septembra 1953 na Okroglici.

Povojno obdobje od 1945 do 1963 je Božič izživel z izjemno delovno energijo in dosegel nekaj vrhuncev v svoji službeni karieri. Najprej je delal na Ministrstvu za finance v Ljubljani, od 1952 do 1955 je služboval kot podpredsednik in predsednik Gospodarskega sveta Okrajnega ljudskega odbora Tolmin, od 1955 do 1963 pa je vodil idrijsko občino kot predsednik takratnega Občinskega ljudskega odbora Idrija. Vzporedno je opravljal še celo vrsto odgovornih oblastnih, političnih in javnih funkcij, se posvečal društvenemu in kulturnemu življenju ter zavzeto planinaril. V svojih najbolj ustvarjalnih letih je postal vnet in reden dopisnik kakih desetih časopisov in revij, katerim je odposlal na stotine prispevkov. V obdobju 1952–1953 se je pogosto oglašal v časopisu Slovenski (Primorski) Jadran, ki je kot tednik izhajal v Kopru. Daljša in tehtnejša besedila je najraje namenjal Planinskemu vestniku in Idrijskim razgledom. Primorske novice so mu – po približni evidenci – objavile skupaj okrog 500 (!) daljših in krajših prispevkov. Z različnimi članki, poročili, komentarji in polemikami je nastopal v Ljudski pravici, Slovenskem poročevalcu, Delu, Ljubljanskem dnevniku, Tovarišu, Borbi, Politiki in tržaškem Primorskem dnevniku. Svoje sicer neprofesionalno novinarstvo je jemal nadvse resno, si dopisoval z uredniki in leta 1963 z odliko opravil trimesečni dopisniški tečaj pri Delu. Nekaj njegovih strokovnih in poljudnih tekstov je našlo mesta na straneh Jadranskega koledarja in Gospodarskega koledarja. Vsako leto je posnel po več oddaj na Radiu Koper in Radiu Ljubljana. Boljši obveščenosti v domačem kraju je od 1961 do 1969 služil mesečnik Informator, ki je izhajal kot glasilo Občinskega odbora SZDL Idrija; Božič je za Informator skrbel kot glavni in odgovorni urednik, obenem pa je vanj največ kar sam pisal.

Vsebina Božičevih časopisnih prispevkov, člankov in poročil, se je večinoma nanašala na območja Tolminskega, Idrijskega in Cerkljanskega. Samo v šestem fasciklu že navedenega arhivskega fonda je zbranih okrog 300 tovrstnih tekstov iz obdobja 1953–1965. Vmes je precej besedil strokovne narave. Pisec je bil praviloma izčrpen in temeljit, pogosto tudi kritičen in polemičen. Slej ko prej sta prihajali do izraza njegova nadpovprečna delavnost in razgledanost. Tematska področja, ki so ga največ zaposlovala, so bila sledeča: gospodarstvo, idrijski rudnik, kmetijstvo, obrt, trgovina, ceste, turizem, finance, delitev dohodka, plani-

Otvoritev nove planinske koče na Hlevišah 19. 6. 1955. Spodaj levo Lado Božič. Originalno fotografijo hrani Jože Rupnik.

ranje, stanovanjska problematika, socialna problematika, položaj žensk, vaška problematika, urbanizem in okolje, odnosi med okrajem in občino, delo upravnih organov, krajevne skupnosti, samoupravljanje, volitve, politične organizacije (ZK, SZDL, sindikat, borci, mladina), vojne žrtve, zdravstvo, osnovno šolstvo in gimnazija, štipendiranje, kultura, društva, planinstvo, lovstvo, ribištvo, taborništvo, gasilstvo, rudarska godba, čipkarstvo in festivali, praznovanja in jubileji, proslave in prireditve, šport, idrijski rojaki – znane osebnosti in še marsikaj. V navedenem širokem razponu bolj ali manj aktualne problematike pa je Božič zmeraj našel dovolj časa, zanimanja in smisla za obdelavo izrazito zgodovinskih vsebin in vprašanj, povezanih s kulturno, tehniško in naravno dediščino.

Za popolnejšo predstavitev Božičevega poklicnega, strokovnega, domoznanskega in publicističnega profila je potrebno navesti vsaj še nekatere tekste in elaborate iz njegovih dvanajstih arhivskih fasciklov. Nedvomno je obilico napo-

rnega dela vložil v pripravo desetletnega plana tolminskega okraja (1952–1962), ki je bil izdelan natančno in celovito; projekt je urejen v več kot pet centimetrov debeli mapi. Zapisniki idrijskih občinskih sej (ObLO), ki jih je Božič v letih svojega županovanja povečini kar sam sestavljal in urejal, obsegajo ponavadi po sto ali še več strani tipkopisa. Pozornost vzbuja obsežen in pester seznam (tipkopisi) poročil, referatov, razprav, predavanj in govorov, s katerimi se je Božič v desetletju 1953–1962 dotikal domala vseh aktualnih vprašanj, dogajanj, dosežkov in problemov na območjih tolminskega okraja in idrijske občine; na seznamu je najti kar 60 enot. Iz leta 1964 se je ohranil zajeten Božičev elaborat o stanju, problemih in perspektivah idrijskega turizma. V desetem in enajstem fasciklu so spravljeni še nekateri teksti, s katerimi se je vedoželjno in raziskujoče loteval zanimivih epizod iz novejše idrijske zgodovine. Zgleden primerek te vrste je članek Borbe okrog kulturnega doma v Idriji (45 strani), ki ga je Božič pisal na osnovi zapisnikov odbora nekdanje (avstrijske) idrijske mestne občine; v članku je obdelal čas od 1893 do prve svetovne vojne in vse takratne peripetije okrog mestne hiše in gradnje prizidka. Po pomenu izstopa še članek Slovenski občinski odbor v Idriji pod Italijo.

Z novejšo krajevno in primorsko zgodovino, ki jo je v mladih letih sodoživljal in v znatni meri tudi soustvarjal, se je Božič pospešeno – kot bi vedel, da se mu izteka čas – ubadal prav v zadnjih dveh letih svojega življenja. Raziskave in pisanje je usmeril za štiri desetletja nazaj v čase svoje in množične primorske emigracije v Ljubljani. Tako je sestavil 79 strani obsegajoč tipkopis z naslovom Po primorskih emigrantskih kolovozih. Izčrpno in dokumentirano je obdelal Organizacijo jugoslovanskih emigrantov – ORJEM (1927–1930), Delavsko prosvetno in podporno društvo Tabor (1931–1940) in Idrijski krožek v Ljubljani (1934–1940). Posebej so ga zanimali italijanski policijski dokumenti o Idrijskem krožku in razjasnjevanje vprašanja, kakšni so bili stiki med tedanjo ljubljansko in italijansko policijo. Kako načrtno in temeljito se je lotil raziskave, kaže korespondenca iz let 1975–1976, ko je bil v stikih z osmimi uglednimi strokovnimi institucijami. Iz dokumentacije v enajstem fasciklu je razvidno, da si je dopisoval z Muzejem ljudske revolucije Slovenije v Ljubljani, s Študijsko knjižnico v Novi Gorici, z Inštitutom za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, s Primorskim dnevnikom v Trstu, z Zgodovinskim arhivom Ljubljana v Ljubljani, z Arhivom Slovenije v Ljubljani, z Inštitutom za narodnostna vprašanja v Ljubljani ter z Narodno in študijsko knjižnico v Trstu. Izsledke, ki jih je strnil v prej omenjeni razpravi Po primorskih emigrantskih kolovozih, je le tri mesece pred smrtjo, v juliju 1976, še uspel publicirati v tržaškem Primorskem dnevniku. V desetih dneh je časopis objavil devet nadaljevanj, ki so si sledila takole: Neborbeni in nerevolucionarni ter borbeni in revolucionarni (13. VII.), Trenja v ljubljanskem Taboru so odraz podobnih razmer drugod (14. VII.), V kolikšnih težavah je nastajala emigrantska organizacija ORJEM (15. VII.), Imeti smo hoteli sicer politično toda nadstrankarsko

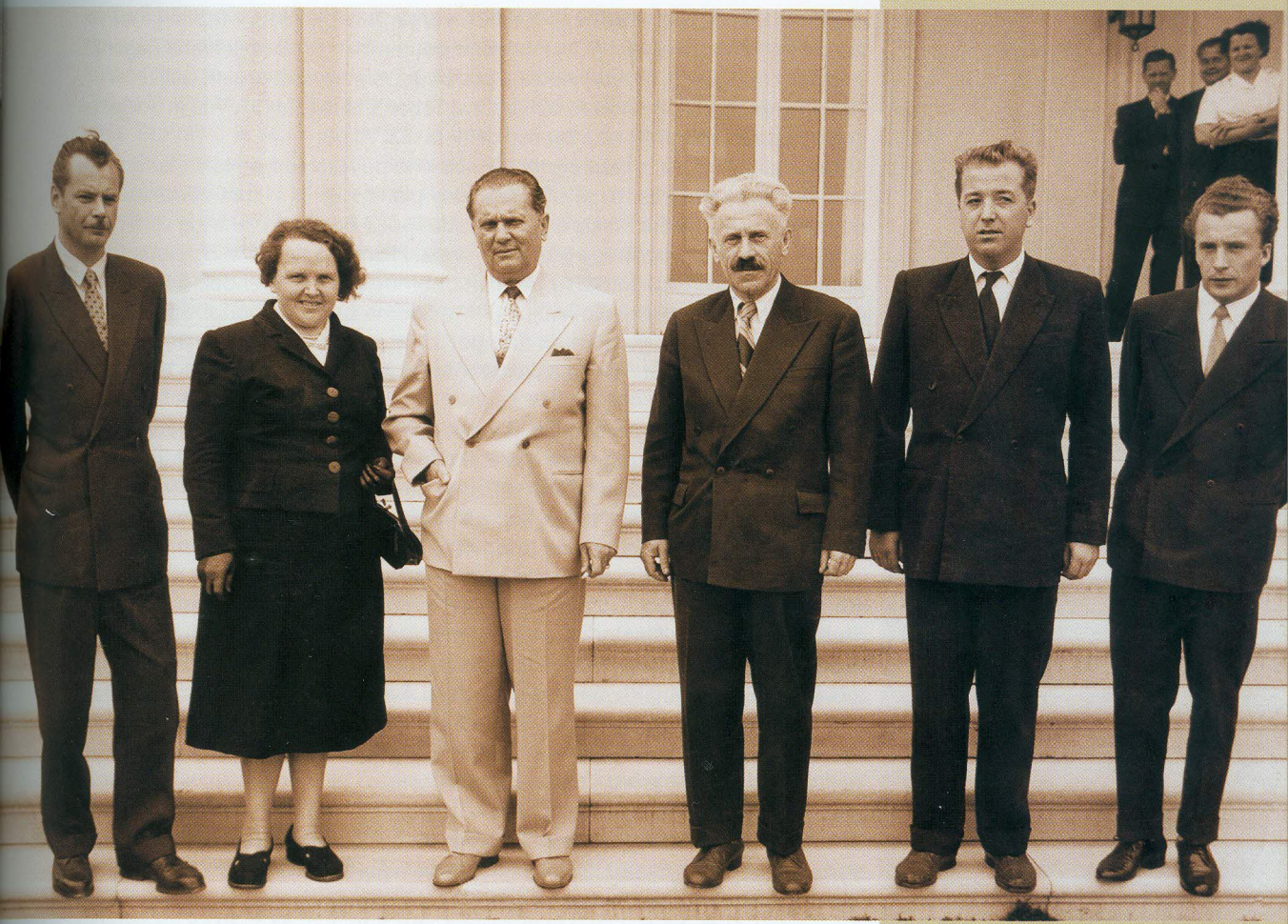

Delegacija Občine Idrija na sprejemu pri predsedniku Federativne ljudske republike Jugoslavije, maršalu Josipu Brozu - Titu 22. 5. 1957 v Beogradu, ki mu je izročila diplomo prvega častnega občana in pripravljena darila. Z leve: Alojz Kenda, predsednik delavskega sveta Rudnika živega srebra Idrija; Frančiška Golob, odbornica Občinskega ljudskega odbora Idrija; predsednik Federativne ljudske republike Jugoslavije, maršal Josip Broz - Tito; Lado Božič, predsednik Občinskega ljudskega odbora Idrija; Mirko Tratnik, predsednik občinskega odbora SZDL; Marijan Likar, sekretar Občinskega komiteja LMS – Idrija. Fototeka MMI

organizacijo (16. VII.), Uspešno politično in organizacijsko delo v težkih gmotnih in materialnih razmerah (17.VII.), Izredno pomemben prispevek Ivana Regenta organizaciji (18. VII.), Začetek novega obdobja emigrantskih organizacij (20. VII.), Delavsko prosvetno in podporno društvo Tabor v Ljubljani (21. VII.) in Socialna skrb za izseljence, primorske žene in dekleta (22. VII.).

In zdaj dejavnost, s katero je bil Božič srčno povezan od otroških let do svojega poslednjega diha. To je bilo zagnano planinstvo in z njim združena plodovita planinska publicistika. Dejstvo je, da sodijo Božičevi planinski spisi med najboljše opise primorskega gorskega sveta. Prav tako je skoraj do potankosti poznal vsa slovenska gorata in hribovita območja, saj je prehodil deset transverzalnih poti po celotni Sloveniji in jih večinoma tudi sam opisal. Spotoma je sam napravil na stotine izbranih fotografskih posnetkov. Vrsto let si je dopisoval s planinskimi društvi od Murske Sobote do Kopra in s planinskim društvom v Samoboru.

Planine so Božiča pritegovale in navduševale že v mladostnih letih v Idriji. Do odhoda v Jugoslavijo leta 1926 je bil nekaj časa celo tajnik idrijske podružnice Slovenskega planinskega društva. Da je pobliže spoznal širšo okolico rojstnega kraja, je dokazal tudi v knjigi Naš idrijski kot, v kateri je brez težav solidno predstavil celotno idrijsko hribovje. S planinarjenjem se je nato intenzivno ukvarjal v desetletju 1930–1940, ko je deloval kot organizator primorskih emigrantov v Ljubljani. Od leta 1934 je bil zvest član Slovenskega planinskega društva in naročnik Planinskega vestnika. V tistih letih je že prepešačil domala večino slovenskih planin in gora ter pisal prve popotne reportaže. Najbolj so ga vabile in vznemirjale obmejne gore proti Avstriji in Italiji. V že omenjeno zagrebško Istro je nekajkrat poslal planinske dopise. Leta 1939 je navezal tesnejše stike s Planinskim vestnikom in reviji izročil prispevek o idrijskem planinstvu. Za Planinski vestnik je leta 1940 napisal reportažo Od Save do Drave, vendar je prispevek – zaradi vojne in okupacije – ugledal luč sveta šele leta 1946 v reviji Gore in ljudje. Pač pa je v Planinskem vestniku (1941, št. 1) še uhitel predstaviti znamenitega Idrijčana Jožefa Zazulo, nenavadnega avtorja Sonetnega venca sonetnih vencev in pesmarice Rudno bilo. Iz predvojnega obdobja je posebej pomembna še Božičeva popotna reportaža Po dolinah in klancih severne meje, objavljena 18. in 19. novembra 1939 v mariborskem Večerniku. K isti tematiki se je pisec znova povrnil čez tri desetletja, ko je v Planinskem vestniku (1971, št. 5) priobčil članek Kozjak po tridesetih letih. Za prispevek je prejel prvo nagrado, ki sta jo razpisala Planinski vestnik in Planinska zveza Slovenije za najboljši planinski spis.

Preden pobliže preletimo Božičevo planinsko bibliografijo iz treh desetletij po drugi svetovni vojni, naj spomnimo še na dve pomenljivi zanimivosti. Prva je ta, da si je Božič v dolgem razdobju od 1953 do 1975 redno dopisoval z urednikom Planinskega vestnika Tinetom Orlom. Njuna korespondenca je bila občas-

no tudi polemična, zlasti glede izvora, značaja in pomena planinstva. Z Orlom sta sicer vseskozi vzdrževala zelo prisrčne odnose in vselej drug drugemu odkrito sporočala in zagovarjala svoja stališča. Izmenjava informacij in mnenj med Orlom in Božičem je bila kontinuirana, obilna in vsebinsko bogato argumentirana. Zanimivo je še drugo, z dokumenti izpričano dejstvo, da je Božič v letih 1972–1973, ko so ga že pestile hude zdravstvene težave, mnogo razmišljal o izdaji knjige, v kateri bi združil svoje številne planinske zapise in obenem celovito obdelal Idrijsko in Cerkljansko. O zadevi se je posvetoval s Tinetom Orlom, ki pa mu ni mogel pomagati pri zagotavljanju potrebne vsote denarja. Obrnil se je tudi na Založbo Obzorja v Mariboru, vendar podobno brez uspeha. V pismu Orlu 18. septembra 1972 je v tej zvezi resignirano, a odločno pribil: »Prav nobenega namena nimam, da bi na stara leta začel prosjačiti okrog raznih branjevcev in kramarjev ... Za kaj takega je potrebna tudi debela koža in špičasti komolci.«

Sočne in doživeto napisane tekste, ki so nastajali po njegovih stoterih planinskih pohodih, je Božič objavljal predvsem v Planinskem vestniku, nekaj tudi v Idrijskih razgledih. Samo v Planinskem vestniku se je z leti nabralo toliko njegovih prispevkov, da bi zadostovali za zajetno knjigo, saj obsegajo skupaj nad 200 strani tiskanega besedila in veliko avtorskih fotografskih posnetkov. Božič je planinaril in pisal takorekoč do zadnjega, saj je še leta 1974, ob 70-letnici planinstva v Idriji, poslal v Planinski vestnik serijo člankov o Idrijskem.

Nepopolna kronološko urejena preglednica njegovih zapisov v osrednji slovenski planinski reviji izgleda takole: Idrija – žarišče botanične vede (1954, št. 6), Križem kražem po Golcih (1967, št. 6), Po vrhovih okrog idrijskega kotla (1968, št. 2), Preko Planine in Vrha (1968, št. 4), V zimi in snegu preko Golakov (1968, št. 7), Javornik prej in slej (1968, št. 9), Moja prva tura (1968, št. 12), Po notranjskih tisočakih (1969, št. 2), Od Porezna do Polhograjske Grmade (1969, št. 4), Svet pod Tisovcem (1969, št. 7), Skozi Razazijo na Poldanovec (1969, št. 8), Tokrat na Snežnik (1969, št. 10), Ob gornjem toku Idrijce (1970, št. 2), Kraljevska gora, njen svet in ljudje (1970, št. 6), Ob robu Vojskarske planote (1970, št. 8), Čez Polhograjske Dolomite (1970, št. 9), Pojdimo na Hleviške planine (1971, št. 4), Kozjak po tridesetih letih (1971, št. 5), S poti po Cerkljanski I (1972, št. 6), S poti po Cerkljanski II (1972, št. 7), S poti po Cerkljanski III (1972, št. 8), Tu in onstran Sotle (1973, št. 4), Ovčjak (1973, št. 12), Odmaknjena in pozabljena gora – Matajur (1974, št. 6), Utrinki s Pomurja (1975, št. 3 in 4), ter Čez Razpotje in Šturmovše (1975, št. 8).

Pri pregledu nekajkrat omenjene Božičeve zapuščine v arhivu (9. fascikel) se je našlo še kakih dvajset planinskih tekstov. Njihovi naslovi so sledeči: Ob 50-letnici planinskega društva v Idriji (besedilo za radijsko reportažo, 1954), Nova planinska postojanka na Javorniku nad Idrijo, Po nemarkiranih poteh, Po partizanskih stezah, V mraku, megli in dežju čez Gače (po Dolenjski, 1968), Preko Belega potoka, Skozi Pekel, Po bregovih in grebenih nad Nikovo, Od Ljubevča do Ve-

harš, Brez naveze, Potepanje okrog Sivke, Ob vzhodnem robu idrijskega sveta, Čez Javornik in Strmec, Od Vojskega do Cenca, Pod Oknom, Od Kočevša do Krekovša in V Bedrovi grapi.

Celotna bera Božičeve planinske publicistike vsekakor zasluži priznanje, kliče po ustrezni bibliografski in vsebinski obdelavi ter nudi možnost za izdajo prijetno berljive in poučne knjige. Božičeva besedila nikdar niso bila suhoparna in dolgočasna, temveč zmeraj sveža in iskriva, napisana z bogatim besednim zakladom, popestrena z duhovitimi domislicami in začinjena s kritičnimi komentarji. Kot neutruden gornik, popotnik in raziskovalec, ki je skozi dneve, mesece in leta prepešačil na stotine kilometrov, je vzpostavljal pravcate intimne odnose z naravo, jo intenzivno doživljal in si izostril vse čute za opazovanje njenih lepot. Pri spoznavanju in opisovanju planinskih poti je bil vselej pozoren na naselbinsko kulturo in na življenjski utrip v krajih, ki jih je na novo odkrival. Posvečal se je kulturni dediščini v najširšem pomenu besede, beležil mnoge zgodovinske zanimivosti in znamenitosti ter etnološke posebnosti, tako da so mu številni reportažni opisi planinskih tur prerasli v avtentična in dragocena domoznanska pričevanja. Za primer naj bo omenjen vsaj imeniten članek Moja prva tura iz leta 1968, v katerem je pisec prepričljivo oživil trpek spomin na turobne idrijske razmere v času prve svetovne vojne, obenem pa nazorno opisal nič manj kot pustolovsko vožnjo z avstrijsko vojaško železnico (Feldbahn) nad Divjim jezerom in Strugom.

Za konec se nekoliko dlje pomudimo še pri Božičevi pisni zapuščini v Idrijskih razgledih. Že površno listanje prvih dvajsetih letnikov revije bralca prepriča, da sta bila v obdobju 1956–1976 njena najplodovitejša sodelavca Lado Božič in Srečko Logar. Božič je v Razgledih skupno objavil nad 40 različnih daljših prispevkov, ki jih je moč razvrstiti v kakih pet ali šest značilnih tematskih skupin. Oglejmo si jih po kronološkem redu.

Najprej je treba spomniti, da so imele v naši reviji dobro desetletje (do 1968) na zadnjih straneh stalno mesto objave zapisnikov občinskih sej in občinskih odlokov, pri katerih je imel Božič kot župan in vplivni javni delavec vsaj pomembno, če že ne kar odločilno besedo. Zlasti prvi letniki revije so bili včasih do tretjine strani zasičeni z navedenim občinskim gradivom. Božič je v tistih letih objavil serijo prispevkov, ki so se dotikali večine aktualnih vprašanj v tedanji idrijski občini. Prispevki te vrste so bili: Analiza zborov volivcev in Situacijsko poročilo o delu občinskega ljudskega odbora (1956, št. 1), O pomenu letošnjih proslav (1956, št. 2), Ob zaključku jubilejnega in gospodarskega leta 1956 (1957, št. 1), Na obisku pri tov. Titu (1957, št. 2), O nekaterih naših osnovnih gospodarskih in komunalnih problemih (1957, št. 2), Otvoritev šolske splošne in zobne ambulante (1957, št. 4), V novo obdobje naše občine (1957, št. 4), Problematika občine in smernice za naše nadaljnje delo (1958, št. 1), Razvoj naše občine v letu 1958 (1959, št. 2), Realizacija petletnega načrta 1956 –1961 (1961, št. 2), Srečno

Zaključna slovesnost 5. smučarskih tekem metalurških podjetij Jugoslavije v hotelu Nanos v Idriji dne 29. 1. 1961. Govori Lado Božič, predsednik SO Idrija. Foto Iris Idrija. Fototeka MMI

»Idrija« – popotnica ladji (1962, št. 1), Ugodna bilanca 1961 (1962, št.1), Danes in jutri (1962, št. 2), Bežen pogled nazaj in naprej (1963, št. 1) ter Pogled na stanje in razvoj turizma v idrijski komuni (1964, št. 2 in 3).

Drugi vsebinski sklop so bili planinski zapisi, včasih neposredno povezani s spomini na doživetja v partizanih. Primeri: Na Oblakov vrh (odlomek iz zbirke Kosovelovci iz leta 1944; 1957, št. 4), Pozdravljen, sosed Čaven! (spominski zapis na leto 1944; 1969, št. 4), Franc izpod Špička (Jalovec; 1970, št. 1), Ob robu Vojskarske planote in Zrušil se je hrast – Ogalškemu Petru v spomin (1970, št. 2), Po partizanskih stopinjah I – v Škofjeloškem hribovju, po Karavankah, čez Ratitovec in Jelovico (1970, št. 4), Po partizanskih stopinjah II – v kraljestvu Storžiča, preko Kamniških planin, skozi Krmo na Triglav, prek Pokljuke, za zaključek še Krvavec (1971, št. 1) ter Odmaknjena in pozabljena gora – Matajur (1971, št. 4).

Ustvarjalci Idrijskih razgledov

V tretjo skupino lahko uvrstimo precej raznovrstne domoznanske članke, s katerimi je Božič posegal v starejšo in novejšo idrijsko zgodovino; obravnaval je zlasti čipkarstvo, življenje rudarjev, važne dogodke, preteklost šolstva, društveno življenje in delovanje idrijskih političnih strank. Tovrstni naslovi so sledeči: Idrijsko čipkarstvo (1956, št. 1), Skozi stoletja (1956, št. 2), Socialne razmere idrijskih rudarjev (1957, št. 3), To in ono iz stare Idrije (1957, št. 4), V borbi za srednjo šolo (1965, št. 2), Obiskala sva idrijske rojake (tudi Ivana Štravsa, prvega socialističnega župana, op. pisca; 1971, št. 2), V mladih vrstah pred polstoletjem – Sokol (1975, št. 1–2), Zgodba o idrijskih železnicah (1975, št. 3–4) in Rdeči v idrijskem občinskem odboru (1976, št. 1–2 in 3–4).

Po kakovosti in pomenu nedvomno izstopa serija petih daljših člankov, pravzaprav zgodovinskih razprav, s katerimi je Božič sistematično opisal in razčlenil 25-letno delovanje prve slovenske realke v Idriji. S pridom je uporabil vso ohranjeno in dosegljivo arhivsko dokumentacijo in tako bistveno nadgradil svoje prvo besedilo o realki v knjigi Naš idrijski kot iz leta 1936. Realčno serijo sestavljajo teksti: Ob 70-letnici ustanovne listine občinske nižje realke v Idriji / 29. XII. 1900–29. XII. 1970 (1970, št. 4), Ustanovitev prve slovenske realke v Idriji / ob 70-letnici (1971, št. 1), Idrijska realka pod lastno streho (1971, št. 2), Mestna višja realka, prva matura in podržavljenje zavoda (1971, št. 4) ter Prva svetovna vojna, italijanska okupacija in ukinitev prve slovenske realke (1972, št. 1–2).

Realčno zgodovino je pisec – podobno kot že v knjižnem prvencu leta 1936 – tudi v Idrijskih razgledih dopolnil z zelo obsežnim in natančnim prikazom študentskih in srednješolskih organizacij, ki so delovale v Idriji od ustanovitve realke leta 1901 do njene ukinitve leta 1926. Poleg mnogih avtentičnih virov in originalnih zapisnikov je upošteval vrsto pričevanj nekdanjih sošolcev in sodobnikov ter tako preverjal in razširjal lastne bogate spomine. V zvezi z obdelavo dijaških organizacij je Božič na mnogih mestih posegel v širšo krajevno problematiko in tako pomembno prispeval k boljšemu poznavanju in razumevanju idrijske zgodovine v prvi četrtini 20. stoletja. Članki o dijaških združenjih so si v naši reviji sledili takole: Dijaške organizacije v Idriji (1972, št. 3–4), Visokošolska narodnoradikalna Prosveta (1973, št. 1), Srednješolski Preporod (1973, št. 2), Akademska Prosveta (1973, št. 3 – 4) in Srednješolski krožek (1974, št. 1–2 in št. 3–4).

Lado Božič je omagal sredi zadnjega delovnega zagona. Umrl je 14. oktobra leta 1976. Idrijski razgledi (1976, št. 3–4) so poslednji tekst svojega soustanovitelja in vztrajnega sodelavca objavili šele po njegovi smrti. Uredništvo je k Božičevemu članku Rdeči v idrijskem občinskem odboru II dodalo besedilo poslovilnega govora, ki ga je pokojniku na pogrebu namenil Cveto Šulgaj, tedanji predsednik skupščine občine Idrija. Predsednik Šulgaj je med drugim poudaril: »Bralci Idrijskih razgledov te poznajo in te bodo ohranili v spominu kot zvestega

kronista svojega časa, saj v zadnjih letih ni bilo številke naše revije, v kateri ne bi bilo napisano tvoje ime ... Rodni Idriji si ostal zvest vse življenje, čeprav si moral iz nje bežati; njej si posvetil poslednje ustvarjalne sile, čustva in besede.«

Trajnega pomena Božičevega domoznanskega in publicističnega dela se bodo v polni meri zavedali vsi prihodnji raziskovalci naše polpretekle zgodovine in vsi ljubitelji in varuhi naše naravne in kulturne dediščine. Njegova bogata pisna zapuščina je danes aktualna tudi kot opomin, naj ob soočanju z evropskim kozmopolisom ne pozabljamo na lastno samobitnost. V luči povedanega bi kazalo izdelati temeljit bibliografski popis celotnega Božičevega opusa in resno načrtovati komentirano izdajo njegovih izbranih del.

Viri in literatura

1. Zgodovinski arhiv Ljubljana – Enota v Idriji. Fond Lado Božič, IDR 137, FASC. 1 – 12. Idrija.
2. Primorski slovenski biografski leksikon, 3. snopič (1976). Goriška Mohorjeva družba. Gorica.
3. Božič, Lado (1936): Naš idrijski kot (98 strani). Izdalo Delavsko prosvetno in podporno društvo Tabor v Ljubljani. Ljubljana. Ponatis izdala FMR Media d. o. o. Idrija (2004). Idrija. Ponatisu sta dodani Božičeva avtobiografija Moja življenjska pot 1904–1974 (64 strani) in spremna beseda Janeza Kavčiča Čas nastanka in vsebina knjige (18 strani).
4. Idrijski razgledi od 1956 do 1976. Mestni muzej Idrija. Idrija.

Lado Božič leta 1975.